

УДК 342. 731:2 „1960/1980”

Л. М. Ларькіна,

викладач кафедри політології та соціології Рівненського державного гуманітарного університету

ПРАВОВА ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІСІЙ СПРИЯННЯ ДІЮЧОМУ АНТИЦЕРКОВНОМУ ЗАКОНОДАВСТВУ У 60-Х РР. ХХ СТ. НА ТЕРИТОРІЇ РІВНЕНСЬКОЇ ТА ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТЕЙ

У статті проаналізовано загальнодержавні та локальні нормативно-правові акти, листи та доповідні записки, які визначали правову основу організації діяльності комісії сприяння за дотриманням законодавства про релігійні культу.

Ключові слова: комісії сприяння, законодавство про релігійні культу, Рада депутатів трудящих.

Правовая основа организации деятельности комиссии содействия действующему антицерковному законодательству в 60-х гг. XX ст. на территории Ровенской и Волынской области

В статье проанализированы государственные и местные нормативно-правовые акты, письма и поступления, которые определяют правовую основу организации деятельности комиссий содействия по контролю за соблюдением законодательства о религиозных культу.

Ключевые слова: комиссии содействия, законодательство о религиозных культу, Совет депутатов трудящихся.

There is legal framework of organization of activity of commissions of assistance current antichurch legislation in 60-th XX item on territory of Rivne and Volhyn areas

All overstate and local legal acts, letters and reports are analyzed in this article. These documents defend the legal basis for the activity of Assistance Commissions which control the legislation about the religious cults.

Keywords: committees for facilitation, the legislation about religious cults, labor deputies council

На початку 60-х рр. ХХ ст. самостійну частину антирелігійного законодавства складали закони та підзаконні акти, на основі і відповідності з якими забезпечувався контроль за дотриманням законодавства про релігійні культу та відповідальність за його порушення. Ми з акцентуємо свою увагу на тих документах, які забезпечували напрямки

діяльності комісій сприяння за дотриманням законодавства про релігійні культу, які почали створюватися з 1963 р. по всій Україні.

Епізодично цієї проблематики торкаються дослідники В. Баран, В. Є. Єленський, В. О. Пашенко, Я. В. Стоцький, С. І. Жилюк, І. М. Бондарчук, А. Моренчук, В. Борщевич, Л. Загребельна, Л. Паніна. Джерельною базою є документи, що зберігаються у Державних архівах Рівненської та Волинської областей, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, а також радянське законодавство про релігійні культу.

Мета дослідження полягає у детальному аналізі правового забезпечення контролю за дотриманням законодавства про релігійні культу, яке стосується діяльності комісій сприяння.

У 1959 р. у звітно-інформаційній доповіді Уповноваженого Ради в справах Руської православної церкви при Раді Міністрів СРСР по УРСР зазначалося про необхідність для створення при кожному Уповноваженому активу комуністів-пенсіонерів (за рішенням обкому партії), які будуть допомагати у вирішенні певних питань: розгляд скарг, аналізі церковного життя, підготовку пропозицій для зняття з реєстрації релігійних об'єднань тощо [2, арк. 47]. Він у 1960 р. звітувався, що радянська громадськість залучена, і тому, з цією метою, закладено створення при райвиконкомках комісій сприяння Уповноваженим двох Рад. До участі в комісії задіяні голови сільрад, лектори-атеїсти, політично радикальні комуністи-пенсіонери [2, арк. 49].

Загальнодержавними нормативно-правовими актами у 60-х рр. стали: Постанова ЦК КПРС “Про заходи щодо ліквідації порушень духовенством радянського законодавства про культу” від 13 січня 1960 р. [5, арк. 181], Постанова РМ СРСР “Про посилення контролю за виконанням законодавства про культу” від 16 березня 1961 р. [3, арк. 6], Постанова Ради у справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР “Про недоліки і заходи покращення роботи із здійсненням постанови Ради Міністрів СРСР від 16 березня 1961 р. “Про посилення контролю за виконанням законодавства про культу” 15 листопада 1961 р. [16, с. 50–51], Постанова “Про заходи щодо посилення атеїстичного виховання населення” від 2 січня 1964 р., яка була розроблена ідеологічною комісією при ЦК КПРС. В даних актах визначались конкретні завдання різних установ у справі атеїстичного виховання та заходи, які передбачали покращення атеїстичного виховання дітей та підлітків, посилення контролю за дотриманням законодавства про культу [14, с. 46–48].

Закріплення цих постанов знаходимо в локальних нормативних актах Рівненської та Волинської областей. Приміром, офіційним рішенням

ням виконкому Рівненської обласної Ради депутатів “Про посилення контролю за виконанням законодавства про культу в районах області” від 13 травня 1961 р. в області вже почали утворюватись комісії сприяння або групи сприяння Уповноваженим Рад в справах релігійних культів та в справах російської православної церкви при Рівненському облвиконкомі [13, с. 69].

Продовжуючи далі, виконавчий комітет Ради депутатів трудящих Волинської області прийняв рішення, відповідно Постанови РМ СРСР “Про посилення контролю за виконанням законодавства про культу від 16 березня 1961 р.” від 11 квітня 1961 р., яке зобов’язувало виконкоми районних та міських Рад депутатів трудящих створити групи сприяння в кількості 10–15 осіб на чолі з секретарем виконкому районної (міської) Ради депутатів трудящих [3, арк. 6].

На відмінну від рішення Рівненської обласної ради депутатів, Волинський облвиконком вимагав, списки складу цих груп сприяння, які мали бути надіслані облвиконкому до 25 квітня 1961 р. за відповідним зразком [3, арк. 3, 6]. У них вказувалися прізвище, ім’я, по-батькові, рік народження, освіта, партійність, постійне місце роботи та займана посада, місце проживання члена комісії сприяння [3, арк. 8].

В 1962 р. від Уповноваженого Ради у справах релігійних культів при РМ УРСР К. Полонника надійшла низка документів обласному Уповноваженому Ради в УРСР в Рівненській області для дієвого застосування законодавства про релігійні культу та створенню і активізації комісій сприяння при виконкомках місцевих рад. Дані документи були представленні для використання в практичній роботі з організації контролю за діяльністю релігійних громад та духовенства та як інструкція комісіям сприяння у всіх районах області з ціллю їх активізації [8, арк. 22].

Крім того, 22 січня 1962 р. було надіслано всім обласним Уповноваженим лекцію на тему: “Радянське законодавство про культу” для проведення інструктажу районним комісіям сприяння, працівникам місцевих органів і радянсько-партійного активу, видана громадською організацією з розповсюдження політичних і наукових знань УРСР [8, арк. 34].

Нагадуємо, що комісії сприяння утворювались при облвиконкомках і райвиконкомках, а з 1963 р. також при сільських, селищних, міських Радах народних депутатів трудящих [1, арк. 6].

По всіх районах Рівненської області в травні 1963 р. направлялась для орієнтування пам’ятка про склад і завдання районної та сільської комісії з контролю за дотриманням радянського законодавства про

культи за підписом Уповноваженого Ради у справах релігійних культів при облвиконкомі П. Демченка [9, арк. 113].

Подібний документ також був надісланий всім головам райвиконкомів рад депутатів трудящих від голови виконкому Волинської області Ю. Ярошука від 20 червня 1963 р., де було визначено, яку роботу повинна проводити комісія сприяння. В цих документах йшлося, що районна (міська) комісія по контролю за додержанням радянського законодавства має проводити таку роботу: роз'яснювати низовому активу законодавство про культу і контролювати його додержання духовенством та релігійними об'єднаннями; викликати на засідання комісії порушників радянського законодавства про культу, обговорювати питання, попереджувати про необхідність суворого додержання радянського законодавства; розробляти заходи щодо припинення незаконної діяльності антидержавних сект, віровчення яких має вкрай містичний характер, що приводить до фізичного та духовного каліцтва людей [4, арк. 11].

Також комісія мала виявляти на території району, міста всіх кликуш, шептук, пророків, бродячих проповідників, які підтримували релігійні забобони серед відсталої частини населення, викривати їх діяльність і живати заходів щодо припинення цієї незаконної діяльності; розробляти методи для поліпшення роботи органів загсу, будинків та палаців культури, клубів та інших установ, які необхідно дієвіше використовувати для поширення сучасних радянських обрядів при одруженні та народженні з тим, щоб допомогти населенню уникати релігійних традицій; приймати заходи до попередження і усунення фактів адміністрування та і ображення почуттів віруючих; напередодні і в дні великих релігійних свят організувати дозвілля молоді (виступ хорів, вистав драмгуртків, танців, проведення масових фізкультурних змагань і т. д.), з метою відриву їх від церкви; розробляти заходи щодо розібрання на дорогах хрестів та інших релігійних споруд [4, арк. 12].

Сільська комісія складала доповіді, звіти та систематично інформувала районну комісію про стан додержання радянського законодавства про культу на території сільської ради [4, арк. 12].

Також на підтримку законодавства про релігійні культу всім головам виконкомів районних Рад депутатів трудящих була надіслана виписка із журналу "Работница" за червень 1964 р. під номером шість, яка носила назву "Юридична довідка". З цією випискою повинні були ознайомитися голови сільрад, голови і члени громадських комісій сприяння по контролю за додержанням законодавства про культу, створені при рай(міськ)виконкомах та сільвиконкомах. У цій довідці

ставилося питання, чи можна здійснювати релігійні обряди над дітьми без згоди батьків і давалася відповідь юриста Ю. Розенбаума, про те, що не можна. Мотивувалось це тим, що за виховання і поведінку дітей до досягнення ними повноліття відповідають батьки. Далі правознавець зазначав, що вчинення релігійного обряду над дітьми без згоди обох батьків, є грубим порушенням батьківських прав, тобто дією протизаконною. Особи, які порушили подібні права батьків, можуть бути притягнуті до кримінальної відповідальності [6, арк. 209, 210].

Вже 14 липня 1965 р. Рада у справах Російської православної церкви направила всім Уповноваженим ради у справах РПЦ для службового використання лист “Про активізацію роботи комісії сприяння контролю за дотриманням законодавства про культури”, де детально визначалися обов’язки комісії сприяння [7, арк. 41].

Документ містив також рекомендації комісіям щодо того, якими законами, постановами, розпорядженнями вищих законодавчих та виконавчих органів радянської держави, їм користуватися у своїй діяльності.

Комісія мала стежити за тим, щоб діяльність духовенства і релігійних товариств протікала суто в рамках радянського законодавства, щоб забезпечити послідовне проведення ленінського принципу свободи совісті громадян.

Разом з тим, комісія повинна була наглядати за неможливістю:

а) порушень встановленого порядку управління церквою, втручання релігійних центрів духовенства у фінансово-господарські справи релігійних громад;

б) використання служителями культу і релігійними об’єднаннями молитовних зібрань віруючих для політичних виступів, що суперечать інтересам радянського суспільства; спроб спонукати віруючих відмовлятися від виконання своїх громадянських обов’язків, вести пропаганду, спрямовану на відрив віруючих від активної участі у державному, культурному та суспільно-політичному житті країни [7, арк. 44];

в) здійснення релігійних обрядів у квартирах і будинках віруючих, тобто поза церквою або молитовним будинком, крім випадків, дозволених законодавством про культури;

г) здійснення обряду хрещення дітей без згоди обох батьків;

д) благодійної діяльності релігійних товариств і надання віруючим матеріальної допомоги, видачі грошових авансів, позичок і т. д.;

е) проведення в церквах спеціальної роботи з дітьми – будівництво дитячих і спортивних майданчиків, організації бібліотек і читалень, гуртків, дитячих зборів тощо;

ж) проведення примусових стягнень і обкладань віруючих на користь релігійних об'єднань, а також на будь-які інші цілі; застосування до віруючих заходів примусу або покарання;

з) організації паломництва віруючих до так званих “святих місць”, вчинення обманних дій з метою поширення забобонів серед населення задля отримання таким чином певної користі (оголошення всіляких чудес і т. п.);

і) діяльності незареєстрованих релігійних громад, також здійснення церковних служб, релігійних обрядів чи якоїсь іншої церковної діяльності бродячими, позаштатними служителями культу, колишніми ченцями і черницями і т. п.;

к) застосування адміністративних заходів боротьби з релігією, адміністративного втручання в діяльність релігійних об'єднань, грубого ставлення до духовенства та образи почуттів віруючих [7, арк. 45].

Про всі виявлені факти порушень законодавства про культу комісії сприяння повинні були своєчасно інформувати рай(міськ)виконкоми, які спільно з уповноваженим Ради приймали необхідні заходи до конкретних порушників законодавства про культу.

Комісії сприяння, крім здійснення безпосереднього контролю за дотриманням законодавства про культу, вивчали форми і методи роботи церковників, їх вплив на населення, особливо на молодь; адаптація духовенства до сучасних умов, його проповідницьку діяльність.

Слід мати на увазі, що комісії сприяння не мали жодних адміністративних функцій. Вони не могли викликати на свої засідання духовенство, членів виконавчих органів релігійних об'єднань. Члени комісії, відвідуючи церкву, не втручалися безпосередньо в справи релігійних товариств і не давали їм вказівок [7, арк. 46]. Тобто, останнє прямо суперечило всім попередньо перерахованим пунктам. Зазначаючи таку двоякість у напрямку діяльності комісій, рада у справах РПЦ, визначила юридичний статус комісій, який однозначно не співпадав з їх прямою суспільною роллю [13, с 72].

В 1965 р. в усі обласні райвиконкоми була направлена інструкція по застосуванню законодавства про культу, яка мала назву “Основні питання діяльності комісій сприяння при виконкомках міських та районних Рад депутатів трудящих по контролю за дотриманням законодавства про культу”, що не підлягала публікації. Згідно неї, в обов'язки комісій входило: систематично вивчати релігійну ситуацію в селах, селищах, містах, незалежно від наявності або відсутності офіційно діючих товариств; збирати та аналізувати дані відвідування віруючими молитовних зібрань; виявляти контингент осіб, які відвідують церкву, виконують

релігійні обряди хрещення, вінчання, відспівування, сповідання; аналізувати ступінь впливу релігійних товариств і служителів культу на залучення молоді та дітей до релігії та обрядів; перевіряти правильність обліку релігійних обрядів; припиняти випадки хрещення дітей без згоди обох батьків. Комісії повинні були опановувати засади ідеологічної діяльності церкви, методи і прийоми служителів культу, які використовувалися останніми для розширення або збереження свого впливу на деяку частину населення, особливо на дітей і молодь [7, арк. 63].

До повноважень комісії входило також: вивчати проведення в населених пунктах так званих “престольних” та інших релігійних свят, аналізувати їх негативний вплив на трудові процеси, дисципліну; розробляти і вносити пропозиції, спрямовані на ліквідацію цих негативних явищ; вивчати склад релігійних громад (церковних виконавчих органів) і виявляти найбільш активних її членів; стежити за дотриманням служителями культу та релігійними громадами радянського законодавства; виявляти спроби з боку служителів культу порушення радянських законів і своєчасно інформувати про це виконкоми; надавати допомогу фінансовим органам та виявляти служителів культу, які незаконно виконують релігійні обряди в будинках і в квартирах віруючих, за що отримують винагороду без квитанції, приховують прибутки від оподаткування; виявляти осіб, незареєстрованих служителів культу, які нелегально з’являються в населених пунктах і виконують релігійні обряди і повідомляти про них у виконкоми. Одним із найважливіших завдань комісії сприяння мав стати пошук шляхів і внесення конкретних пропозицій, спрямованих на обмеження та послаблення діяльності релігійних товариств і служителів культу (в рамках закону). Члени комісії систематично інформували про свою роботу голів комісії і чітко виконували їх доручення [7, арк. 64]. Отож, цей документ ще більше розширив напрямки діяльності комісії та згідно якого, одним із найважливіших завдань комісії сприяння було пошук шляхів і внесення конкретних пропозицій, направлених на обмеження та послаблення діяльності релігійних громад та служителів культу [13, с. 73].

Незабаром, 26 листопада 1966 р. на основі цих нормативно-правових актів було рекомендовано Радою у справах релігій при Раді Міністрів СРСР “Примірне положення про комісії сприяння виконкомам рад депутатів трудящих по дотриманню законодавства про релігійні культу” [10, арк. 214]. Це “Примірне положення...” остаточно закріпило межі діяльності комісії сприяння на всесоюзному рівні. 4 грудня 1966 р. проект даного положення було відправлено для всіх Уповноважених в справах релігій при Раді міністрів СРСР.

Таким чином, одним із перших нововведень в середині 1960-х рр. була зміна в структурі державних органів, які здійснювали контроль за дотриманням законодавства про релігійні культу на загальнодержавному та місцевому рівнях. Детальний аналіз нормативно-правових актів, свідчить, що контроль за релігійними організаціями був дієвою формою радянської політики в релігійній сфері.

Список використаних джерел та літератури:

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1. Центральний комітет Комуністичної партії України, оп. 24, ч. 2, спр. 5908.
2. Центральний державний архів громадських об'єднань України, ф. 1. Центральний комітет Комуністичної партії України, оп. 24, ч. 2, спр. 5116, 332 арк.
3. Держархів Волинської обл., ф. 393, оп. 2, спр. 87, 33 арк.
4. Держархів Волинської обл., ф. 393, оп. 2, спр. 99, 56 арк.
5. Держархів Рівненської обл., ф. 204, оп. 11, спр. 558, 261 арк.
6. Держархів Рівненської обл., ф. 204, оп. 11, спр. 565, 261 арк.
7. Держархів Рівненської обл., ф. 204, оп. 11, спр. 569, 256 арк.
8. Держархів Рівненської обл., ф. 204, оп. 12, спр. 123.
9. Держархів Рівненської обл., ф. 204, оп. 12, спр. 132, 158 арк.
10. Держархів Рівненської обл., ф. 204, оп. 12, спр. 142, 251 арк.
11. Релігійна політика в Україні у 1960-х – 1980-х роках і сучасна практика міжконфесійних відносин / П. М. Бондарчук, В. М. Даниленко, В. О. Крупина, О. Н. Кубальський; відп. ред. В. М. Даниленко. – К. : Інститут історії України НАН України, 2010. – 210 с.
12. Жилюк, С. І. Формування радянського антицерковного законодавства у 60–70-х рр. ХХ ст. [Текст] / С. І. Жилюк // Історія релігії в Україні і світі: збірник наукових праць. Серія “Історичне релігієзнавство”. – Острог : Видавництво НаУОА, 2009. – Випуск 1. – С. 51–62.
13. Загребельна, Л. Особливості формування та діяльності комісії сприяння контролю за дотриманням законодавства про релігійні культу у 60-х – середині 80-х років ХХ ст. (за матеріалами Державного архіву Рівненської області) [Текст] / Л. Загребельна // Історія релігії в Україні і світі: збірник наукових праць. Серія “Історичне релігієзнавство”. – Острог : Видавництво НаУОА, 2009. – Випуск 3. – С. 67–81.
14. Законодательство о религиозных культуах. – М. : Юридическая литература, 1969. – 304 с.
15. Поспеловский, Д. В. Русская православная церковь в ХХ веке / Д. В. Поспеловский. – М. : Республика, 1995. – 511 с.
16. Соцький, Ярослав. Активізація боротьби з релігією в Західній Україні у 1960–1964 рр. / Я. Стоцький // Мандрівець. – 2008. – № 3. – С. 47–54.